

gränser. Han tycks ha förkroppsligat någonting kraftfullt, nämligen den plats på den sociala rangskalan som ingen vill ha, finner författaren. Han förkroppsligade även tidens föreställningar om gott och ont, ”rent” och ”smutsigt”.

Det mönster som författaren tecknar är ungefär det vi tidigare kände till och som andra forskare visat. Men boken ger också en annan bild, mindre känd, och som kommer fram i de många och långa citaten från källmaterialet. Det enkla välkända mönstret löses delvis upp och övergår i komplexitet och motsägelser: bödlarna var socialt marginaliserade, men också ämbetsmän och borgare; de släpptes inte in i bondstugorna men rörde sig utan problem i stadens rum; de var välklädda men trashankar; de var brännmärkta, men inte bara de; de hade läkarpraktiker men sysslade med magi; bödlar var både brottslingar och hederliga borgare etc. Dessa motsägelser presenteras men problematiseras alltför sällan. Finns det ett mönster? Eller har ett känt mönster styrt författaren i tolkningen av källmaterialet? Jag tror att detta spännande källmaterial har potential till, om inte en omskrivning av bödlarnas historia, så till en genomgripande revidering och fördjupning. Bödeln är onekligen en central figur att utforska för att förstå dåtidens politiska, sociala och magiska landskap.

*Inger Lövkrona, Lund*

*Mikael Hisinger. Resedagbok från Europa 1783–1784. Utgiven av Jouni Kuurne och Märtha Norrback. Svenska Litteratursällskapet i Finland, Helsingfors/Bokförlaget Atlantis, Stockholm 2016. 390 s., ill. ISBN 978-951-583-246-7.*

I 1700-talets högreståndsmiljö var resandet till sydligare nejder en viktig del av en ung mans utbildning och företogs i syfte att vidga sinnet och berika den med kunskaper. På samma sätt bidrog resandet också till att frigöra individen från nationella fördomar. Till resandets dygder hörde att i dagboksform skriva ner det man lärde sig och observerade längs vägen. Resandet

sågs som en omistlig del av lärandet, där egna observationer och direktkontakter inte kunde ersättas av texter, en insikt som vi för övrigt fortfarande bär med oss. Genom resandet fördjupade man sina språkkunskaper, bättrade på sin allmänbildning, lärde känna andra människor och fångade upp nya intryck som kunde omsättas i praktiken när resenären återvände hem. Detta var på alla sätt viktigt för karriären. En bildningsresa – en grand tour som sträckte sig över flera månader, rentav år – hörde därför till de måsten som en ung adelsman hade att företa sig. Vi förfogar över otaliga utgivna och outgivna resedagböcker från 1700-talet, fulla av spännande vardagliga detaljer baserade på resenärens egenhändiga intryck och observationer som vi annars skulle ha gått miste om och som kulturhistoriskt inriktade forskare är så beroende av som källor. Arkiv, bibliotek och privatsamlingar hyser fortfarande ”bortglömda” reseanteckningar som kan innehålla guldkorn för vår tids läsare. Det är därför ofta en tacksam uppgift att låta publicera utgivna reseberättelser och är skribenten dessutom stilistiskt driven kan det vara en ren njutning att läsa texterna, ofta på ett språk som ger lite utmanande motstånd på grund av alla franska och andra låneord. Jouni Kuurne och Märtha Norrback har med den äran tagit sig an en spännande handskrift, ”Ryttmästaren Michael Hisingers reseanteckningar från 1783–1784”, och transformerat den till läsvänlig text i en ovanligt vacker utgåva. Jouni Kurde har också författat det inledande kapitlet med biografiska uppgifter om resenären och med klargöranden rörande resandets villkor (tidens reselitteratur, färdsätt, väglag, resandets vardag, hur man finansierade resan etc.) i 1700-talets Europa.

Brukspatronen Mikael Hisinger, född 1758 på Fagervik gård i nyländska Ingå, är en sådan person, som i egenskap av ung fortifikationsofficer år 1783 hade tillfälle att ge sig ut på en 1,5 år lång grand tour genom Europa. Den 16 juni 1783 påbörjar han, tillsammans med Carl Råbergh, ”Efter långt Påpackande och mycket spring” resan från Stockholm i riktning mot Enköping. Första resdagen hann man till Ådö och fortsatte därefter mot Sala. På vägen besöker

han svenska bruksorter, Bjurfors, Avesta, Falun, Norberg, Skinnskatteberg och Loka, där man gjorde ett längre uppehåll för att dricka brunn, bada, promenera och umgås. Sedan fortsatte färden mot Örebro, Norrköping, Finspång, Linköping, Kalmar, Karlskrona, Landskrona och Helsingborg, där resenärerna vid ”vackert fast något töcknigt väder” passerade sundet. Än reser man med postvagn, än med häst. Från Köpenhamn bär det söderut till Kiel, innan de fortsätter genom de tyska länderna via Berlin, Strasbourg, Alsace, Genève, Alperna, Languedoc, Paris och genom Flandern åter till Köpenhamn för att slutligen med båt återvända till Sverige, dit man anlände i mitten av december 1784. Resenären beskriver befästningar, försvarsanläggningar, arkitektur, stadslivet och inte minst trädgårdar, där i synnerhet Ermenonville väcker hans beundran och får en utförlig beskrivning. Han är nyfiken, tar långa promenader för att hinna se så mycket som möjligt, betraktar antika minnesmärken, bestiger glaciärer, avnjuter med stigande sakkunnighet olika viner. Allmogelivet intresserar honom inte särskilt, men vi får veta att savojariska bergsbor rör sig utan svårighet i sina berg, odlar vin och har boskap, är anspråklösa och arbetsamma. Kvinnorna i Alsace finner han särskilt vackra. Hisinger och hans medresenär är ju unga män bevars. I Lyon med dess många fabriker samlades tiggare, blinda och andra medellösa. Där fanns också omåttligt rika affärsmän som prålade med magnifika hus. Hemma på bruksherrgården skapar Hisinger efter hemkomsten själv en magnifik engelsk trädgård i bruksparken, uppenbarligen inspirerad av resans observationer i vackra trädgårdar och parker.

Mot slutet av volymen berättar Märtha Norrback om de principer för textetablering som utgivarna arbetat efter. Förklaringar av nu obsoleta termer, inte minst från fortifikationens område, ges i riklig mängd, liksom översättningar av ålderdomliga ord och franska termer. Allt detta underlättar förstås läsandet. Utgåvan innehåller därtill en hel del intressanta illustrationer. Med andra ord en på alla sätt föredömlig edition.

*Ingvar Svanberg, Uppsala*

Maria Westvall: *Musiker och folkbildare. Fem porträtt och musiker som började sin bana inom militärmusiken*. Gidlunds förlag, Möklinta 2016. 101 s., ill. ISBN 978-91-7844-970-5.

Militärmusiken är en undanskymd del av svensk musikhistoria. Välkänd men ändå inte behandlad på rättvisande sätt i musikhistoriska översikter. Inte heller de enskilda musikkårerna förekommer i någorlunda moderna skildringar. Samma gäller de personer som gjort insatser som musiker, musikaliska ledare och inte minst som tonsättare och arrangörer.

Man kan undra varför? Alltför självklar för att ägnas särskilda studier? För låg status på den militära musiken? Avsaknad av namn med konstnärlig strålgång? Mindre betydelsefull för Stockholm som merparten av musikhistorie-skrivningen vanligtvis kretsar kring?

Militärmusiken var en synnerligen väsentlig faktor i musiklivet. Hyfsat jämnt spridda över landet verkade välutbildade yrkesmusiker. Utbildningen innebar att eleverna måste lära sig behärska två instrument, ofta ett blås- och ett stråkinstrument. Skolningen inleddes dessutom med spel på trumma. På sina regementen spelade de ceremoniell musik, men lika ofta musik i underhållningssyfte. Den magra lönen ledde till att snart sagt alla militärmusiker utanför tjänsten spelade dansmusik om helgerna, men kunde också förstärka den lokala orkesterföreningen. Många var därutöver verksamma som musiklärare. Det är inte för mycket sagt att musiklivet på många orter vilade på militärmusikens närvaro.

Om denna sällan uppmärksammade del av svenskt musikliv har musikpedagogen Maria Westvall skrivit en studie som redovisas på knappt 100 sidor. Westvall, till vardags vid Musikhögskolan i Örebro, hade en morfar som var militärmusiker i Karlskrona och Sollefteå, två klassiska garnisonsstäder. Honom möter läsaren i bokens inledning. Minnet av morfadern har av allt att döma gett incitament till undersökningen.

I centrum befinner sig sju musiker som alla startade som militära musikelever i 14–15-årså-